

*Mein theures Böhmenvolk wird nicht vergeh'n
Aus Grabesnächten herrlich neuersteh'n.*

Josef Wenzig: Libuše

*Můj drahý národ český neskoná,
on pekla hrůzy slavně překoná!*

Josef Wenzig: Libuše (přel. Ervín Špindler)

CESTA K NÁRODNÍMU MÝTU

Mezi nalezením a zatracením Rukopisů

V úterý 16. září 1817 došlo i v českých zemích k tomu, v co doufal Herder³⁵⁴ a čím byla již od roku 1760 obohacena skotská literatura zásluhou Jamese Macphersona a jeho *Ossiana*. Český Ossian Václav Hanka „nalezl“ v kostele ve Dvoře Králové zlomky rukopisu s písněmi, jež Josef Dobrovský o rok později v *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur* datoval do let 1290 až 1310.³⁵⁵ V listopadu 1818 obdržel zemský purkrabí hrabě Kolovrat psaní od „pravého vlastence“, který mu zaslal zlomek, pocházející údajně z přelomu 9. a 10. století, jenž dle obsahu získal název *Libušin soud*.³⁵⁶ Zatímco RK si získal i díky ocenění autoritou Dobrovského mezinárodní slávu, o Goethově přebásnění již byla řeč, *Libušin soud*, od 50. let nazývaný *Rukopis zelenohorský*, Dobrovský jednoznačně odmítl jako falzum vytvořené Václavem Hankou, Josefem Jungmannem a Josefem Lindou. Vzdor Dobrovského kritice získala vrch mladší generace literátů a jejich interpretace *Rukopisu* jako pravé památky.³⁵⁷ Vztahu většinové společnosti k RKZ přesně odpovídalo tvrzení Antonína a Josefa Jungmannových: „odporuj, kdo chce, nejstarší zlomek to jest nám známé české vzdělanosti.“³⁵⁸ Po smrti Dobrovského pochybnosti o pravosti RZ utichly.

Rukopis zelenohorský zásadní měrou posloužil při formování moderního českého národa na bázi jazykové. Jak Josef Jungmann, který sepsal národní dějiny literatury,³⁵⁹ tak i František Palacký, jenž vytvořil syntézu dějin českého národa již jazykově definovaného, založili svůj výklad právě na RKZ. Jungmann v *Historii literatury české*, poprvé vydané roku 1825, v rozšířené a přepracované podobě roku 1849, hodnotí *Libušin soud* následovně: „Nejstarší to zbytek národního básnictví českého a spolu předůležitý, dává zprávu o rozepři dvou pánův, kteráž příčinu ke změně správy obecné, od Libuše Přemyslovi postoupené, zavdala.“³⁶⁰ Rovněž celé hodnocení nejstarší české literatury připomíná Herderovo nadšení, s jakým hodnotil Ossianovy zpěvy: „Byl to zlatý věk, krásný květ národního básnictví ne od jinud vštípený, ale samorostlý, živé barvy plný, převyšující všecko, což v potomních časech až do obnovení literatury složeno.“³⁶¹ Palacký v prvním svazku *Dějin*, který byl v původní, německé verzi pod titulem *Geschichte von Böhmen* vydán roku 1836, sice pochybuje o historicitě dívčí války, avšak historickými postavami jsou pro něj Krok (jejž považuje za Sámova potomka), jeho dcery i Přemysl, jehož vládu klade do první čtvrtiny 8. století.³⁶²

Jak Jungmann, tak i Palacký přebírají z RZ obraz Libuše jako důstojné kněžny, která „vynikala nad obě sestry i velikostí ducha i spanilostí srdce svého“.³⁶³ Jak upozorňuje Vladimír Macura, do *Rukopisu* nepronikl „výjev Libuše rozmarně se povalující na poduškách jako u Kosmy nebo na koberci jako u Hájka. Libuše hrdě stojí před účastníky sněmu ‚v belestvuci rize‘, vystoupí dokonce na cosi podobného trůnu.“³⁶⁴ Ve zlomku zcela chybí „eroticky nutně podbarvená volba Přemysla“,³⁶⁵ tedy motiv, jenž byl od Musäova zpracování vůdčím v německém pojetí látky.

Právě „objevením“ RZ se začíná datovat postupný rozchod českého a německého zpracování látek z českého dávnověku, Libuše na prvním místě. Byť také RZ byl již roku 1823 přeložen do němčiny a vydání v časopise *Der Kranz* prý vzbudilo značnou pozornost.³⁶⁶ RZ založil novou tradici, vedl k vytvoření nového

národního mýtu. Do českého panteonu vstoupili nejen Chrudoš a Čáslav (a zmizel z něj například neúspěšný ženich Domaslav, známý z Hájka), ale i postava Libuše jako moudré a spravedlivé panovnice. Vzniká zde „ono znehybnělé, patetické vidění české kněžny“.³⁶⁷

Pověst o Libuši se stala českým národním symbolem, v kterém již nebylo místo pro lásku Libuše a Přemysla ani pro Domaslava, odmítnutého pomocí početního příkladu. Německá zpracování, jež od Musäových *Volksmärchen der Deutschen* pohlížela na pověst o Libuši především jako na milostný příběh, byla náhle vnímána jako cosi nepatřičného, až svatokrádežného.³⁶⁸ Roku 1862 zhodnotil Josef Václav Frič německá dramata pojednávající o Libuši příznačně tvrzením, že v nich „vystupuje především naše hrdinná mužatka v podobě chlípné lítice; náš kníže-oráč posly z Vyšehradu tam častuje skutečným bochníkem a žinčicí, bavě se při té prozaické svačině s hladovými lechy o předmětech polního hospodářství, o české statistice a tak dále.“³⁶⁹

V případě Fričovy kritiky, týkající se obecně „českoněmeckého škváru“,³⁷⁰ však hraje roli i nacionalizace společnosti. František Palacký roku 1848 *Psaním do Frankfurtu*, v němž slavným svoláním: „Já nejsem Němec,“ odmítl svou účast na přípravách zasedání německého ústavodárného shromáždění, zároveň definoval český (jazykový) národ jako národ politický.³⁷¹ Následný bojkot voleb do frankfurtského sněmu ze strany jazykově českého obyvatelstva³⁷² potvrdil přijetí české identity, jež se zakládá na jazyce a je si vědoma své odlišnosti oproti identitě německé, širokými vrstvami obyvatelstva (přínejmenším těmi, které byly oprávněny volit). Jestliže období neoabsolutismu uměle potlačovalo národnostní rozmíšky i vypjatě nacionalistické deklarace, do obnoveného konstitucionalismu roku 1861 vstupuje mezitím posílená občanská společnost již jasně národnostně vyprofilovaná.³⁷³

Takto definovaná společnost se zmocňuje i vyprávění o vlastním počátku. Moderní národ v představách obrozenců 19. století nelze definovat konceptualisticky, tedy jako novodobý konstrukt, nýbrž

primordialisticky, tedy jako entitu, která je v prostoru a čase přítomna neustále. Proto se nacionalismus již v době formování moderních národů otáčí do minulosti, hledaje svou slavnou historii, aby s její pomocí doložil oprávněnost své existence.³⁷⁴ Takto například i lužickosrbští obrozenci, kteří se nemohli odvolat na vlastní státní tradici, ožívují ve svých dílech pohanský dávnověk, dobu před podmaněním kmenových území Polabských Slovanů saskými výboji v polovině 10. století. Zároveň se profilují jako zástupci celého slovanského osídlení při Labi a Baltu. Ač se jedná o zcela odlišný region, stylizují se i do role mluvčích tradice obodritského knížectví.³⁷⁵

Profilující se české literatuře ulehčovala situaci možnost identifikovat se s tradicí českého státu. Pro historické ukotvení českého národa se staly základním pramenem *Rukopisy*. Navíc i ony skýtaly budoucí možnost využití při nacionalizaci mýtu.³⁷⁶ Jak upozornil Vladimír Macura, vystupuje již v RZ Libuše „jako vládkyně svébytného národa s jiným jazykem, jinými zákony, než mají Němci.“³⁷⁷ To dostatečně dokládá závěr zlomku, v němž Ratibor, krkonošský vladyka, tematizuje rozdílnost českého (slovanského) a německého práva:

„Nechvalno nám v Němcích jskáti pravdu;
u nás pravda po zákonu svatu,
juže prinesechu otcí náši
v sěže [žirné vlasti pres tri reky].“³⁷⁸

Proti vědomí příslušnosti do rámce Svaté říše římské národa německého, případně Německého spolku, které definitivně odstraní právě František Palacký roku 1848, narůstá (i pod vlivem Herdera) od počátku 19. století vědomí identity slovanské. Panslavistický koncept dostoupí vrcholu v Čelakovského *Ohlasu písní ruských* z roku 1829 a v *Slávy dceři*, více než třicet let vytvářené „Bibli Slovanstva“ Jana Kollára.³⁷⁹ V opozici k identitě „českoslovanské“ vystupuje nutný obraz nepřítele, tedy Němce. Samozřejmě nelze

klást počátky vnímání Němce jako „dědičného nepřítele“ do národního obrození, to pouze oprášilo modely, jaké představuje již Dalimilova kronika, jež nabyla v 19. století obzvláštní oblíbenosti, či husitské manifesty.³⁸⁰ Završením tohoto vývoje jsou pak Palackého *Dějiny* vykládající smysl i příběh českých dějin jako osudové „stýkání a potýkání“ živlu českého a německého, Slovanstva a Germánstva.³⁸¹

V tomto duchu posloužily při formování moderního českého národa a vytváření sémantického pletiva jeho přátel a nepřátel i příběhy z českého dávnověku. Co pouze naznačoval a nabízel k interpretaci *Rukopis zelenohorský*, dořekl Josef Kajetán Tyl. Ten roku 1835 uveřejnil v *Květech* krátkou povídku *Čech a Lech*, základ plánovaného, ale nerealizovaného povídkového souboru *Listy z kroniky české*. Povídka si všimá sporu mezi družinami obou praotců, tématu v české literatuře poměrně neobvyklého. Dobnerova kritika Čecha totiž způsobila, že se autoři-beletristé soustřeďovali spíše na zpracovávání příběhů o postavách „historických“.³⁸² Ve chvíli, kdy je svár mezi družinami urovnán a děj vlastně končí, objevuje se jako jakýsi apendix i líčení Němců, nad nimiž mají Čechovi Slované kulturní převahu:

„Přišliť i posléze ostatní, jenž se byli nejdále odvážili za husté lesy, a přivedli s sebou podobu člověčí, oděnou kožemi zvířecími, divokého pohledu a rozčuchaných vlasů. I vyprávěli, tam za hustými lesy že líhají v skalních slujech a lesních budách lidé němí a že neprovodí orbu, ani bravu že nemají, ani že jiného pohodlí neznají, z jakého se raduje národ slovanský. I mělo množství slitování s lidem němým – ačkoli nebyl němý, alebrž jazykem rozprávěl Slovanům neznámým a odporným – a s mnohými dary propustilo každého, kdokoli přicházel k hostinskému jich prahu. Naučilit je životu lidskému a mravům bohu milejším a byli dobrodinci po všechem čas Němcům, i když jim tito dobré začali spláceti zlým.“³⁸³

Centrální pozici v českém panteonu však Libuše zaujala až po polovině 19. století. Jistě stojí za pozornost, že dílo budující nejkompaktnější obraz světa, tehdy ne ještě svébytně českého, ale obecně

slovanského, *Slávy dcera*, vykazuje Libuši pouze dosti okrajové místo. Jan Kollár sice ve zpěvu *Lethe* zahrnul do slovanského ráje i Krokovy dcery, ale mezi slovanskými křesťanskými světicemi pouze „potom jako děvky služebné / Vanda, Kaša, Libuša i Tetka.“³⁸⁴ A tak teprve po revoluci v roce 1848 „nenalezneme absolventa české školy, který by nebyl ve škole slyšel vyprávět o prvém knížeti Přemyslu, povoláném kdysi na knížecí stolec od pluhu, a o jeho manželce, která věštila budoucí slávu Prahy, kněžně Libuši, dceři Krokově.“³⁸⁵ Zasluhu na tom měly zvláště Palackého *Dějiny*. Kněžnu Libuši jako historickou postavu, která stojí symbolicky u kolébky dějin českého národa, zahrnul do svých *Dějů království českého* i Václav Vladivoj Tomek.³⁸⁶

Pro potvrzení ústřední pozice příběhů z českého dávnověku, kolem nichž je ukotven celý nově definovaný český národ, sehrála centrální roli stavba Národního divadla. Již položení základních kamenů 16. května 1868, které bylo úmyslně načasováno na dny svatojánských svátků, a zajistilo tak slavnosti mohutnou účast i ohlas daleko za hranicemi Prahy, se stalo národní manifestací.³⁸⁷ Zatímco Maďari stavěli u Dunaje parlament, budovali Češi u Vltavy divadlo. Národní divadlo se mělo stát symbolickým středobodem, který měl spojovat český národ, národ českého jazyka, který již neměl nic společného s národem obyvatel českých zemí, jež reprezentovalo národní divadlo u Nosticů. Tomuto záměru odpovídalo i heslo „Národ sobě“, jež se stalo mottem nejen přeceňovaných „halířových“ sbírek, ale i Hynaisovy opony.³⁸⁸

Budova-symbol musela být naplněna dílčími symboly, jež vystihují národ, který je zde zastoupen. Na straně jedné se zde prezentují české země. Tomu odpovídá již kladení základních kamenů z památných vrchů i Alšovy lunety zachycující symbolickou cestu mytického hrdiny českými zeměmi, tedy „Vlastí“, jak se cyklus nazývá. Avšak na druhé straně je divadlo naplněno i odvolávkami na národ, zvláště na jeho historické ukotvení. V tomto duchu zmíněné lunety zobrazují mytický dávnověk, nešetříce současně symbolů, jež dávají dostatečně najevo, že se jedná o dávnověk

slovanský. Niky na hlavním průčelí zdobí sochy Záboje a Lumíra, postav z RK.³⁸⁹

Vrcholem oslavy národa a jeho historického ukotvení se stala slavnostní opera *Libuše*, komponovaná speciálně pro příležitost otevření svatostánku múz. Libreto Josefa Wenziga, k němuž Bedřich Smetana dokončil partituru roku 1872, proto vychází z RZ, „nejstarší české písemné památky“. Přebírá z něj postavy, které byly v té době známy celému etnickému společenství nejen z beletristických zpracování, historiografie, ale i z ilustrací Josefa Mánesa, či sošek určených na stoly českých vlastenců od Josefa Václava Myslbeka.³⁹⁰ Děj opery je však obohacen o dvě novinky. Jednak o postavu Krasavy, o niž se ve skutečnosti sváří bratři Chrudoš a Štáhlav. Tento úkrok umožnil Wenzigovi dostat na scénu milostný příběh, aniž by tím narušil důstojnost Libuše, a tedy i Smetanův záměr vytvořit „slavné tableau“.³⁹¹ Druhým, významnějším rozvinutím je všudypřítomný pojem národa. V Národním divadle prodchnutém symbolikou národa byla při jeho prvním otevření 11. července 1881 i na druhý pokus 18. listopadu 1883 uvedena opera, jež pojem národa přímo zbožšťuje. Respektive, jak upozorňuje František Graus, představen je zde národ „překonávající jako zmrtvýchvstalý Kristus i hrůzy pekelné.“³⁹² Ironií osudu ale libreto Josef Wenzig sepsal již roku 1866 německy. Jako člověk prošlý německými školami, třebaže „konvertoval“ k českému národu, si na tvorbu v českém jazyce netroufal. Libreto do češtiny převedl Ervín Špindler, jeho jméno ale nebylo na plakátech a v programu uvedeno. A tak *Libuše* v mohutném finále věští slávu českého národa v originále slovy: „Mein theures Böhmenvolk wird nicht vergeh'n / aus Grabensnächten herrlich neuersteh'n.“³⁹³

V listopadu 1883 cesta *Libuše* na piedestal českého národního symbolu vyvrcholila. Již roku 1878 vystoupení Aloise Vojtěcha Šembery a poté Antonína Vaška opět rozvířila debatu o pravosti RKZ, o níž oba filologové pochybovali. Roku 1886 zahájil debatu o *Rukopisech* na stránkách nově založeného časopisu *Athenaeum* Tomáš Garrigue Masaryk za přispění Jana Gebauera, Jindřicha

Jak vypadalo již druhé uvedení Smetanovy slavnostní opery *Libuše* ve znovuotevřeném Národním divadle roku 1883, naznačuje dobová kresba vrcholné scény zpěvohry. Nechybí zde ani atributy, bez nichž byla po „objevení“ *Rukopisu zelenohorského* česká *Libuše* nemyslitelná: „právodatné desky“ a „meče soudné“.
(František ČERNÝ – Eva KOLÁROVÁ, *Sto let Národního divadla*, Praha 1983, s. 22.)

Vančury a Jaroslava Vlčka.³⁹⁴ Důvěra v pravost RKZ tím nebyla ihned zlomena, ale viditelně narušena. Tím ale byla zpochybněna historičnost postav z českého dávnověku, Kroka, Libuše a Přemysla. Jako jistota zůstávalo opět pouze Kosmovo nejisté „bájně vyprávění starců“.

Teprve toto zpochybnění pravosti RZ nasměrovalo příběh o Libuši z historie, případně z jejího beletristického zpracování, do světa pověstí. Alois Jirásek ve *Starých pověstech českých*, vydaných roku 1894, jež se měly stát jakýmsi synkretickým spojením českých kronik, raději RZ ani nevyužil a za hlavní pramen použil Palackým pro historickou vědu zcela znemožněného, ale pro zpracování pověstí zcela vhodného Václava Hájka z Libočan.³⁹⁵

Současně se k rukopisům i k Hájkově kronice hlásil Julius Zeyer, který vytvořil již v letech 1879–1880 cyklus epických básní *Vyšehrad* (včetně úvodní *Libuše*). Ovšem Libuše, Vlasta a Přemysl v Zeyerově pojetí nejsou již podáváni jako závazný kánon, jenž má být vlastně uměleckým zobrazením historie, nýbrž jde o pověsti, při jejichž zpracování hrála velkou roli fantazie.³⁹⁶ Zeyer, který se živě zajímal o mýty jiných, i neevropských národů, které rovněž umělecky zpracovával, zakomponoval do *Vyšehradu* též prvky z dalších evropských mytologií. Zeyerův přístup k českým mýtům ve *Vyšehradu* tak velice přesně vystihl Jan Neruda, když Zeyera ocenil, že epickým cyklem pozvedl české mýty a pověsti na úroveň evropské mytologie.³⁹⁷ O historické pravdě zde již nemohlo být ani řeči.

Zeyerovým volným zpracováním látky v duchu evropské mytologie se tak vlastně částečně přiblížilo podání látky z českého dávnověku k praxi německé literatury, která již od Brentanova *Die Gründung Prags* nakládala s pověstí o Libuši a dívčí válce velice volně. Látka se i zde stala základem k naplnění poměrně volným myšlenkovým obsahem.³⁹⁸

Dem deutschen Volke

Popsali jsme cesty příběhů z českého dávnověku k základnímu mýtu českého národa. Mýtu, který v podobě kolektivně přijímané pravdy a otisku historické paměti vyvrcholil zhmotněním v budově Národního divadla a poté v modifikované formě opět získal podobu pověsti, ztratit část své pravdy, zůstáváje však neustále součástí identity kolektivu českého etnika. Nacionalizace vyprávění o nejstarších dějinách (pomiňme nyní, zda vnímaného jako pravdivé, nebo jako pověst) byla sledována na české literatuře, neboť právě kultura českého jazyka si přisvojila mýtus o Libuši a založila na něm historické ukotvení českého národa. Avšak obdobná vlna zájmu o vlastní mytologii, jež vrcholila vytvořením kanonického národního mýtu, proběhla i kulturou německého jazyka. Čím se staly české pověsti o Libuši a RKZ, tím byla německé kultuře *Píseň o Nibelunzích* (*Das Nibelungenlied*),³⁹⁹ hrdinský epos, písemně zachycený až kolem roku 1200, avšak v obsahu kombinující dvorskou kulturu s tradicí ústní slovesnosti, jež uchovala starogermánské prvky (čímž mohla německá kultura konkurovat ságám *Starší Eddy*).⁴⁰⁰

Příběh *Písně o Nibelunzích* se v mnohém podobá látce o Libuši. Nibelungové byli v podstatě znovuobjeveni až po polovině 18. století. V letech 1757 až 1779 byla nezávisle na sobě nalezena tři rukopisná zpracování *Písně*. Kvality díla oceňoval Goethe, ale širší recepci eposu přineslo až 19. století. Na jeho počátku se zkoumání *Písně o Nibelunzích* stalo jedním z prvních úkolů nově zakládaných univerzitních stolic germanistiky. Zároveň se v souvislosti s romantickým zájmem o minulost, především pak s oceněním středověku, Nibelungové stali nejčastěji recipovaným dílem z německé středověké literatury nejen co do nových vydání, ale také v počtu zpracování literárních, výtvarných a samozřejmě i hudebních. Během tohoto století vzniklo kolem 400 zpracování látky.⁴⁰¹ Analogicky k českým zemím a k Libuši byla i v zemích německých oceňována historičta a raná vyspělost německojazyčné kultury.

Zachycoval-li *Rukopis zelenohorský* slovanskou demokratičnost, pak Nibelungové byli, slovy filozofa Georga Wilhelma Friedricha Hegela, jenž měl jinak k eposu řadu výhrad, „cenné, vpravdě germánské, německé dílo.“⁴⁰² Odtud již k využití díla při formování moderního německého nacionalismu chyběl jen krůček.

Jestliže cesta k českému národnímu mýtu o Libuši vrcholí Wenzigem sepsanou, Špindlerem přeloženou a Smetanou zkomponovanou operou *Libuše*, byl v případě Nibelungů podobným vyvrcholením monumentální čtyřdílný Gesamtkunstwerk Richarda Wagnera *Der Ring des Nibelungen* (*Prsten Nibelungův*), jenž vznikl v letech 1848–1876. První inscenace cyklu v divadle v Bayreutu, zřízeném speciálně pro uvádění Wagnerových děl, v roce 1876 oživila příběh o Nibelunzích v podobě velkého patetického mýtu německého národa.⁴⁰³ Podobného tomu, jehož partituru o čtyři roky dříve v Praze dokončil Bedřich Smetana.

Třebaže v Bayreutu monumentálnímu opusu nadšeně aplaudovalo publikum občanů nově vzniklého německého císařství, *Píseň o Nibelunzích*, Richard Wagner a německý nacionalismus rezonovali u německého obyvatelstva i v českých zemích. V jejich případě se německá identita stýkala a doplňovala s identitou rakouskou (případně předlitavskou), jako tomu bylo u Čechů. Třebaže rakouská identita postupně ustupovala do pozadí a často se omezovala pouze na loajalitu vůči císaři, přítomná zůstávala jak v případě Čechů, tak (českých) Němců přinejmenším do počátku první světové války.⁴⁰⁴

Za tohoto stavu již ale byly národní mýty od sebe natolik vzdálené a jasně vymezené, že uvedení Grillparzerovy *Libussy*, spadající rovněž do roku 1872, bylo vnímáno jako anachronismus, neboť se jednalo o zpracování látky, která byla jednoznačně chápána a všeobecně přijímána jako český národní mýtus. A stejně tak nemyslitelné by bylo zopakovat počin Karla Egona Eberta, jenž podivuhodně zkombinoval atributy obou národních mýtů, když ve své *Wlastě* zpracoval „Böhmisch-nationales Heldengedicht“ formou nibelunského verše...

*Kněžna Libuna pohcázela s kompilkovaníh rođiníhc pomněřů.
Otec ji nepoužtěl aňi na Krok, ědna ségra mněla Kazi a druhá bila
do konce její Teta. Ipřezto se ztala respektovanou vještkiňi, opzválště
f houbařzkí sezóně, kdi úzpješnoct jejíh přepdovjedí dsoahovala
údajně aš 95 procent.*

Jaz: Opráski sčeskí historje 2

ZÁVĚR

Zpracování pověsti o Libuši v básni Johanna Gottfrieda Herdera *Die Fürstentafel* a uvedení opery *Libuše* Bedřicha Smetany dělí 102 léta. Během tohoto období stihl obraz českého dávnověku projít bouřlivým vývojem.

Příběhy o Libuši byly v historiografii tradičně vykládány jako nejstarší dějiny českých zemí. Poté, co Gelasius Dobner zpochybnil kritickou analýzou *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan historicitu praotce Čecha, převzala Libuše (a její otec Krok) roli nejstarších historických postav spjatých s formováním české státnosti. Jednalo se o proces postupný. František Pubička přistupuje k praotci Čechovi nejednoznačně a definitivní „konec hájkování“ provede až František Palacký. Historicitu Libuše podpořil také RZ, který byl po počátečních sporech, a zvláště po smrti Josefa Dobrovského jednoznačně přijímán jako hodnověrný historický pramen. Oceněním v národně koncipovaných dějinách literatury Josefa Jungmanna a politických dějinách Františka Palackého se z *Rukopisů* stal pevný středobod, na němž bylo možné vybudovat příběh českého národa, národa českého jazyka. Prostřednictvím školní výuky se kolem poloviny 19. století dostávají příběhy o Libuši v podobě českého národního mýtu (který je ale chápán jako historie) do povědomí nejširších společenských vrstev, a přispívají tak k masovému přijímání české národní identity. V pojetí Miroslava Hrocha tímto procesem vrcholí závěrečná „fáze C“ vytváření

moderního českého národa, jež se vyznačuje právě masovým přijetím národní ideje.⁴⁰⁵

Kroka, Libuši a Přemysla z příběhu českých dějin postupně začne vytěsňovat až obnovený spor o pravost RKZ, zahájený na konci 70. let, šířeji rozvinutý na stránkách Masarykova *Athenaea* od roku 1886. Avšak ani poté nepřestanou být české národní mýty, třebaže redukováné do podoby pověstí, vlivné. Synkretické pojetí *Starých pověstí českých* Aloise Jiráska, třebaže dle Františka Grause umělecky nezdařené,⁴⁰⁶ se v podobě čítankové četby stalo nejvlivnějším literárním prostředkem k tvorbě české identity 20. století.

V krásné literatuře je vývoj látky českého dávnověku o poznání bohatší a komplikovanější. Příběhy z nejstarších českých dějin jsou objeveny, případně znovuobjeveny v souvislosti s osvícenským zájmem o vlastní dějiny a historismem Johanna Gottfrieda Herdera. Právě Herder, jenž zdůrazňoval přednosti jednotlivých literatur proti jedinému ideálu řecké antiky, vysoce hodnotil báje, pověsti a lidové písně, v kterých spatřoval odlesk dávných dob, nezkaženého zlatého věku.

Rovněž od Herdera pochází nejstarší zpracování příběhu o Libuši, píseň *Die Fürstentafel* z roku 1779. Pro Herdera představovala Libuše látku z německé kulturní oblasti, proto ji počítal mezi německé lidové písně. Shodně Libuši vnímal i Johann Karl August Musäus, který ji zařadil mezi lidové pohádky Němců (*Volksmärchen der Deutschen*). Zároveň Musäovo zpracování, ač vycházelo z kronik Eneáše Silvia Piccolominiho a na Václavu Hájkovi z Libočan závislého Jana Dubravia, látku rozšířilo a upravilo v duchu francouzských pohádek o vlách a zdůraznilo milostný příběh Libuše a Přemysla. Musäova *Libussa*, jež se stala velice známou a oblíbenou, tak zahájila tradici zpracování příběhů z českého dávnověku v německé literatuře mimo české země, která se jako pohled zvnějšku necítila být vázána ustáleným kanonickým zpracováním pověsti a jako „hru nespoutané fantazie“ ji naplňovala novým obsahem a novými významy.⁴⁰⁷

Zájem o pověst jako žánr se stupňoval v období vrcholného německého romantismu, jenž se ohlíží do minulosti, středověku, do mytického zlatého času a zároveň se obrací k „lidu“ a k jeho tvorbě, na kterou je nahlíženo jako na zásobárnu tradičních a v duchu kultu historicity také nezkažených hodnot. Do českého dávnověku tak nahlízejí i němečtí autoři romantismu, především Clemens Brentano v rozměrném knižním dramatu *Die Gründung Prags* z roku 1814. I pro něj látka představuje součást rozsáhlého konvolutu pověstí širšího okruhu německé kultury, zásadně ji však rozvíjí o otázku vztahu pohanství a křesťanství, jež se stává hlavním motivem díla.

V době romantického zájmu o raný středověk se látkou o Libuši začal zabývat i Franz Grillparzer. Na příběh ovšem pohlížel jako rakouský patriot, nejednalo se tedy pro něj o pověst z okruhu německého, ale o součást historie a paměti části dědičných rakouských zemí. Grillparzerova *Libussa*, dopsaná až roku 1847 a vydaná v roce 1872, se na veřejnosti objevila v době, kdy látka již německé publikum neoslovovala, nýbrž byla vnímána jako národní mýtus mezitím konstituovaného českého národa (obdobně jako ve stejné době národní mýtus moderního německého národa formovala *Píseň o Nibelunzích*). Lhostejno, že i Grillparzerovi příběh posloužil pouze jako stafáž, jež mu umožnila kladení otázek po vztahu občana a státu, úlohy práva a konečně i vztahu muže a ženy. Jeho drama větší ohlas nevzbudilo a uzavírá se jím zájem o český dávnověk v literatuře německé.

V českých zemích byl poměr k českému dávnověku podmíněn vždy tím, že na něj bylo nahlíženo jako na součást dějin vlastní země. Tento přístup platil pro literaturu tvořenou v obou zemských jazycích. I v českém prostředí získal vliv herderovský osvícenský zájem o historii a mýty. V době osvícenského racionalismu převládal pohled na Libuši jako na historickou postavu, proto se také objevují snahy racionalisticky vysvětlit nadpřirozené prvky v tradovaném vyprávění, o což se pokouší hra Karla Franze Guolfingera von Steinsberg, předváděná s úspěchem i v českém jazyce.

Pro německojazyčné autory zůstávala Libuše ideální postavou, na které se mohl demonstrovat vztah k české vlasti a k jejím dějinám. Tento přístup naznačuje již první německojazyčný almanach vydaný v Čechách, *Die Erstlinge unserer einsamen Stunden*. V programové básni *An die Böhmen* v druhém ročníku almanachu z roku 1792 oslovuje Čechy právě kněžna Libuše. Zemský patriotismus hlásaly i časopisy, jež si Libuši vetkly do svého názvu. Jak *Libussa* Meinertova, tak o téměř čtyři desetiletí později stejnojmenný almanach Klarův kolem sebe sdružily skupinu literátů (jazykově) německých i českých, kteří se prostřednictvím postavy Libuše hlásili k zemské jednotě. Zemský patriotismus opěvává i nejvýznamnější českoněmecké dílo s námětem z českého mytického dávnověku, epická báseň *Wlasta* Karla Egona Eberta.

Podobně jako pro německé autory mimo české země začala ztrácet Libuše, i obecně český dávnověk, na přitažlivosti a na aktuálnosti také pro české Němce. Tento odklon od kdysi oblíbené látky souvisel jistě s proměnou poetiky a překonáním romantického zájmu o pověst. Zásadní roli však hrála nacionalizace společnosti a nahrazování zemského patriotismu jazykovým nacionalismem. Na základě jazykové příbuznosti přijímali i rakouští (a tedy i čeští) Němci identitu německou a přebírali také německé národní mýty, tedy především Nibelungy a jejich okruh. Reflexe českého dávnověku v německém prostředí tak v podstatě končí se zánikem Klarovy *Libussy* roku 1860.

V literatuře psané českým jazykem hrála látka z českého dávnověku ústřední roli již při konstituování moderní literatury na sklonku 18. století. Svědčí o tom volba motivů z oblíbené a všeobecně známé Hájkovy kroniky, jak dokládá její zpracování v lidovém divadle, divadelní hry ve Vlasteneckém divadle, povídka *České Amazonky*, jež byla zamýšlena jako programové vystoupení moderní české literatury zaměřené na lidového čtenáře, které mělo nahradit ustálené syžety Volksbuchu, i „první český román“ próza Josefa Lindy *Záře nad pohanstvem*.

„Objevení“ a všeobecné přijetí RZ vedlo i v beletrii k překódování vnímání českého dávnověku z kratochvilné historie, jakou zachycuje Hájkova kronika, v český národní mýtus. České zpracování látky se zde zásadně rozchází s tradicí německou, jež stále vychází z líčení Václava Hájka z Libočan. Libuše se stává důstojnou, patetickou historickou figurou, vpravdě „matkou národa“.⁴⁰⁸ Německé zpracování, jež se soustředí i na Libušin citový život, se náhle ve vnímání českých autorů stává „škvářem“.⁴⁰⁹

Cesta k Libuši – národnímu mýtu – vrcholí ve stejnojmenné slavnostní opeře, jež je koncipována jako mohutná nadšená apoteóza českého národa. Zároveň tato gradace cesty za národním mýtem odráží hlubší celoevropskou tendenci. Ve stejné době, kdy Josef Wenzig a Bedřich Smetana tvoří *Libuši*, komponuje Richard Wagner *Ring des Nibelungen*, dílo, které naopak představuje vrchol národního mýtu německého.

Textem se vinou dvě jména: Václav Hájek z Libočan a Johann Gottfried Herder. Ač by se mohlo zdát, že Gelasius Dobner, v jehož díle a přístupu se odráží nová epocha osvícenství, zahájí proces odstranění Hájkovy *Kroniky české* z veřejného diskursu, zůstává Hájek vlivný nikoli již v historii, ale v paměti.⁴¹⁰ František Palacký jej sice odstranil z učených dějin, avšak právě Hájkova kronika byla po celou dobu zájmu o český dávnověk nejdůležitějším pramenem německých autorů a do „objevení“ RZ z ní podněty pro svou tvorbu čerpali i autoři českého jazyka. Navíc po odstranění RKZ z posvátného piedestalu primárního zdroje poznání nejstarších dějin se k Hájkově kronice vrátil i Alois Jirásek, jehož *Staré pověsti české* přispívaly a nejspíš stále přispívají k historické paměti českého národního kolektivu zásadní měrou. Prostřednictvím Jiráskova se tak Václav Hájek z Libočan opět vrátil na pozici základního zdroje pro čerpání povědomí o českém dávnověku. Dokonce lze poznamenat, že tuto pozici nikdy neopustil, neboť *Kronika česká* byla významnou předlohou i pro tvůrce RKZ.⁴¹¹

Johann Gottfried Herder podnítl zájem (nejen) o český dávnověk a sám také jako první tuto látku literárně zpracoval. Svým důrazem na jazyk se stal i otcem moderních, podle jazyka definovaných národů. Jeho myšlenky o rovnosti mezi jazykovými společenstvími i ocenění Slovanů navíc zásadně rezonovaly v českém prostředí. A tak se především Herderovou zásluhou mohl stát příběh o Libuši českým národním mýtem. O významu a takřka všudypřítomnosti Herdera příznačně vypovídá, že výklad jeho filozofie dějin se objeví v závěru posledního velkého německého zpracování příběhu z českého dávnověku, dramatu *Libussa* Franze Grillparzera.

Na počátku této studie je citován text Dušana Třeštíka *Konec paradigmatu*. V textu jsme si všímali spíše počátků tohoto paradigmatu. Třebaže se dle Třeštíkových úvah osvícenské paradigma chýlí ke svému zániku, jeho dědictví je stále aktuální. Mimo jiné i v tom, jak jsou v současné kultuře, třebaže neuvědoměle, přítomny myšlenky a postavy, jež byly tak aktuální ve chvíli, kdy toto paradigma vznikalo: jak Václav Hájek z Libočan, jehož Gelasius Dobner odstranil z historiografie, aby mu Johann Gottfried Herder vymezil nové místo při vytváření kolektivní paměti, tak i Herderovy myšlenky, jež předznamenaly formování moderního (zdaleka nejen českého) národa.